

Индикатори за праћење имплементације инклузивног образовања у складу са чланом 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом

Индикатори за праћење имплементације инклузивног образовања у складу са чланом 24 Конвенције о правима особа с инвалидитетом

Издавач

MyRight - Empowers people with disabilities

Азизе Шаћирбеговић 80а, Сарајево

www.myright.ba

Удружење “ДУГА” Друштво уједињених грађанских акција

Петра Тијешића 10, Сарајево

www.dugabih.ba

Лекторица

Џенана Мемишевић-Хрловић

Графичко рјешење и ДТП

Sokolovic Creative

Штампа

???

Тираж

???

Година издања

2020.

---

*Ова публикација је настала у партнерству с организацијом
Light For the World уз подршку Austrian Development Cooperation
и Kahane фондације.*

*Садржај публикације не одражава нужно мишљење и ставове поменутих
донатора него је искључива одговорност аутора.*

Индикатори за праћење имплементације инклузивног образовања у складу са чланом 24 Конвенције о правима особа с инвалидитетом

Аутори

У име образовних власти:

Адела Дупановић,

Помоћница министра за опште и нормативно правне послове –
Унско-сански кантон

Амила Херцег-Хоџић,

Стручна савјетница за област образовања у Педагошком заводу Зеница –
Министарство за образовање, науку, културу и спорт Зеничко-добојског кантона

Амира Боровац,

Стручна савјетница за предшколско и основно образовање и одгој –
Министарство за образовање, младе, науку, културу и спорт, Влада Босанско-
подрињског кантона Горажде

Ана Ђавар,

Наставница историје и географије, виша самостална референтица за
основно школство у Министарству образовања, науке, културе и спорта у
Западнохерцеговачком кантону

Анте Бокановић,

Представник Министарства образовања – Кантон 10
Бојана Марић, Виша стручна сарадница за статистику, аналитику и извјештавање
Сектора за образовање – Министарство цивилних послова БиХ

Фикрет Вртагић,

Помоћник министра за образовање и науку –
Министарство образовања и науке Тузланског кантона

Лејла Дивовић,

дипл. психологиња, Стручна савјетница за европске интеграције –
Сектор за образовање, Министарство цивилних послова БиХ

Нефиза Даутовић,

мр. инклузивног образовања, Стручна савјетница за предшколско и инклузивно
образовање – Херцеговачки-неретвански кантон

Санел Башић,

Представник Одјелјења за образовање Владе Брчко дистрикта Босне и
Херцеговине

Вања Чолић,

Виша стручна сарадница за инклузију ученика са посебним образовним
потребама – Министарство просвјете и културе Републике Српске

Зинета Богунџић, Министрица – Министарство за образовање, науку и младе
Кантона Сарајево

Зорица Рагуж-Османагић,

Просвјетна инспекторка – Министарство просвјете, науке, културе и спорта
Посавског кантона

Dr.sc. Марија Налателић,

шефица Одјељења за Заједничку језгру наставних планова и програма, Агенција
за предшколско, основно и средње образовање БиХ

Dr.sc. Нада Граховац,

Замјеница Омбудсмана, Канцеларија Омбудсмана за дјецу РС

Сет индикатора је такође био послан на разматрање и осталим релевантним органима и организацијама:

Федерално Министарство образовања и науке

Вијеће за лица с инвалидитетом БиХ

Канцеларија Омбудсмена БиХ

Министарство за научно технолошки развој, високо образовање и информационо друштво Републике Српске

Завод за одгој и образовање дјеце с инвалидитетом у Тузли

Министарство образовања, науке, младих, културе и спорта – Средњобосански кантон

Коалиција организација особа с инвалидитетом Града Бијељине КОЛОСИ

Коалиција организација особа с инвалидитетом регије Добој

Коалиција организација особа с инвалидитетом Херцеговачко-неретванског кантона/жупаније “Заједно смо јачи”

Координациони одбор удружења особа с инвалидитетом Кантона Сарајево

Коалиција организација особа с инвалидитетом Тузланског кантона

Одбори за инклузивно образовање као заговорачка тијела формирана у свакој од поменутих коалиција организација особа с инвалидитетом

У име организатора и партнера:

Анка Изетбеговић,

Извршна директорка, Удружење “ДУГА”

Бинаса Горалија,

Координаторка за Европу, MyRight – Empowers people with disabilities

Марина Незировић,

Координаторка пројеката, Удружење “ДУГА”

Наташа Марос,

Координаторка пројекта, MyRight – Empowers people with disabilities.

Садржај

- 9 Предговор
- 11 Увод
- 11 Дијете као носилац права
- 11 Право дјетета с инвалидитетом на образовање
- 13 Инклузивно образовање
- 15 **Индикатори за праћење инклузивног образовања**
- 15 Елементи квалитетног инклузивног образовања
- 19 Појмовник
- 26 Кориштени документи и материјали
- 27 **ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ ЗАКОНОДАВСТВА**
- 35 **ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ УЧЕШЋА**
- 41 **ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИРАЊА**

Предговор

Материјал који је пред Вама резултат је пројекта “Квалитетно инклузивно образовање сада!”. Удружење “ДУГА” и MyRight-Empowers people with disabilities су током овог пројекта подржале и омогућиле образовним властима да учешћем у Радној групи, коју чине именовани представници свих нивоа министарстава образовања из оба ентитета, Федерације БиХ и Републике Српске, Сектора за образовање Министарства цивилних послова БиХ, канцеларије Омбудсмана за права дјецe Републике Српске, као и представнице Агенције за предшколско, основно и средње образовање БиХ, заједно креирају сет индикатора који ће омогућити праћење квалитете и реализације инклузивног образовања. Израдом индикатора за праћење имплементације квалитетног инклузивног образовања. Радна група се посветила изазовима успоставе функционалног система инклузивног образовања који подразумијева потпуно и активно укључивање дјецe с инвалидитетом у редовно образовање, водећи рачуна о задовољавању стандарда постављених у Општем коментару на члан 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом.

Стварање услова за квалитетно инклузивно образовање омогућава поштивање ширег концепта инклузије и стварање инклузивног друштва у којем су сви грађани једнако вриједни и имају могућност да у њему учествују без обзира на њихове различитости. Квалитетно инклузивно образовање представљатељ који гарантује бољу и сигурнију будућност сваке особе, укључујући особе с инвалидитетом, како у економском и социјалном смислу кроз стварање могућности за запослење и активно учешће у друштву, тако и у смислу заштите од насиља и искориштавања.

Босна и Херцеговина је дужна да испуни обавезе преузете ратификовањем Конвенције о правима дјетета и Конвенције о правима особа с инвалидитетом, као и потписивањем Агенде 2030 о циљевима одрживог развоја, па је стога потребно убрзати рад на квалитетном и правичном инклузивном образовању дјецe с инвалидитетом. Важно је да се предузму конкретне активности које показују да се крећемо према јасном циљу остварења људских права особа с инвалидитетом, а креирање индикатора, њихово праћење, извјештавање о постигнутим резултатима и планови за унапређење, представљају важан корак на том путу.

Бинаса Горалија
MyRight – Empowers people with disabilities

Анка Изетбеговић
Удружење “ДУГА”

Увод

Дијете као носилац права

Међу бројним документима о људским правима, УН Конвенција о правима дјетета¹ има посебан значај. **Значај Конвенције огледа се у чињеници да први пут уводи дијете као субјекта и носиоца права.** Оно што је чини посебном јесте и чињеница да препознаје све категорије људских права – грађанска, политичка, економска, социјална, културна, а државе чланице обавезује на поштивање њених одредби у односу на сву дјецу² - укључујући дјецу с инвалидитетом, у свим фазама њиховог развоја и на свим мјестима на којима се дјеца нађу на путу њиховог одрастања.

УН Конвенција о правима особа с инвалидитетом³ не успоставља нова права, него разрађује шта постојећа људска права значе за лица с инвалидитетом и појашњава обавезе државе за заштиту, поштивање и промоцију тих права. **Држава која је ратификовала Конвенцију има обавезу да, поред уклањања препрека које доводе у питање остваривање права лица/дјеце с инвалидитетом, обезбиједи подршку којом се изједначавају њихове могућности за равноправно учествовање у друштву.** За приступ дјецы с инвалидитетом који се заснива на људским правима изузетно је важно да се омогући стална комуникација и координација различитих субјеката који су надлежни за обезбјеђивање свих облика поштивања и заштите људских права, обезбјеђујући тако под истим условима максималну корист за свако дијете.

На тај начин ове двије конвенције, које се међусобно употпуњују, чине потребан оквир којим се обезбјеђује остваривање свих права за сву дјецу, а посебно **једнак приступ у остваривању права на инклузивно образовање дјеце с инвалидитетом.**

Обје конвенције истовремено, признајући права дјетета, обавезују државе чланице на њихово поштивање, обезбјеђење потребне заштите у њиховом остваривању и предузимање свих потребних мјера – законодавних, административних, образовних, те социјалних, у циљу испуњавања обавеза утврђених прихватањем и ратификовањем обје конвенције.

Право дјетета с инвалидитетом на образовање

Инклузивно образовање није одувјек био основни циљ образовања на међународном нивоу. Право на образовање се наглашава откад је написан први

---

¹ БиХ је приступила Конвенцији о правима дјетета 1993. године, а 2002. и 2003. је ратификовала два опциона протокола ове Конвенције: о продаји дјеце, дјечијој проституцији и дјечијој порнографији, као и о учешћу дјеце у оружаним сукобима. БиХ је 2018. ратификовала и трећи факултативни протокол који се односи на поступак по представкама.

² Дијете је, према члану 1. Конвенције, свако људско биће које није навршило 18 година живота.

³ БиХ је ратификовала Конвенцију о правима лица с инвалидитетом и Опциони протокол 2010. године.

инструмент који се бави људским правима у Универзалној декларацији о људским правима у члану 26, а касније се образлаже и у Међународном споразуму о економским, социјалним и културним правима (ICESCR, 1966). ICESCR истиче да свако има право на образовање усмјерено ка потпуном развоју личности, осјећају достојанства, те поштивању људских права и основних слобода. Право на образовање би требало да свим људима омогући ефективно учешће у слободном друштву, промовише разумијевање, толеранцију и пријатељство, те помогне у одржавању мира. образовање се сматра културним правом, али се такође односи и на многа друга људска права, јер **уживање и остварење других права зависи од образовања**. Услед овог односа, **право на образовање приказује неодвојивост и међузависност свих људских права**. “Као право оснаживања, образовање је основно средство помоћу којег економски и социјално маргинализоване одрасле особе и дјеца могу... да остваре начин да у потпуности учествују у својим заједницама.” образовање ствара прилике и омогућава људима да уживају права која су им дата рођењем. Комитет за економска, социјална и културна права (CESCR) даље објашњава право на образовање у Општем коментару бр. 5. о особама с инвалидитетом и бр. 13. о образовању, гдје дефинише да **образовање на свим нивоима треба да буде доступно, приступачно, прихватљиво и прилагодљиво**. *Доступност* се односи на стварање и одржавање функционалних образовних садржаја, што укључује све материјале и ресурсе који су потребни за образовање. Ово подразумијева **недискриминирајуће образовање које је физички и економски приступачно за све**. *Прихватљивост* образовања се односи на форму, садржај, курикулум и суштину образовања. Сви ови сегменти требају да буду прихватљиви како би сви ученици добили **квалитетно образовање**. На крају, образовање треба да одржава *прилагодљивост* како би се усклађивало са промјенама и **различитим потребама** ученика. образовање није концепт у којем “једна величина одговара свима”, оно мора да се прилагоди потребама ученика, а не обрнуто.

Конвенција о правима дјетета штити права све дјеце и укључује члан који се специфично односи на дјецу с инвалидитетом. Међутим, Конвенција о правима особа с инвалидитетом омогућава још детаљнију заштиту њихових права и даје основ за дефиницију инклузивног образовања уз образложење свих његових кључних аспеката. Обје Конвенције заступају принципе једнакости и недискриминације дјеце с инвалидитетом у образовању, који су основа за активно учествовање дјеце у друштву.

Државе потписнице ових конвенција, као што је и наша земља, дужне су да омогуће право на образовање без дискриминације, јер је то кључно за реализацију осталих економских, социјалних и културних права. Ова дужност налаже да државе предузму позитивне мјере како би омогућиле свим својим грађанима, укључујући и особе с инвалидитетом, да уживају право на образовање. Уствари, **концепт прогресивне реализације се заснива на претпоставци да није могуће одмах и одједном реализирати сва права, али да је потребно континуирано радити и напредовати у правцу њиховог остварења**.

Инклузивно образовање

Инклузивно образовање је тековина дугогодишњег искуства и трансформације образовања дјеце и младих с инвалидитетом. Како се цивилизација развија и напредује, тако се развијају демократија, владавина закона и људска права. Специјално образовање је било први корак у изградњи друштва које каритативним приступом даје прилику особама с инвалидитетом, које су до тада биле потпуно лишене било какве могућности да се образују, да буду смјештене у специјалне институције. Еволуцијом односа друштва према људским правима, па тако и правима особа с инвалидитетом као својим равноправним члановима, долази до трансформације приступа у образовању дјеце с инвалидитетом. Из фазе *искључења*, када се дјеца ускраћује право на образовање; преко *сегрегације*, када су дјеца потпуно одвојена од вршњака у специјалним школама, односно у истој школи али у специјалним одјељењима⁴; *интеграције*, када су дјеца физички присутна у учионици, и прилагођавају се окружењу, а све друго што се тиче образовног процеса добијају захваљујући упорности и средствима својих родитеља или пројеката невладиних организација, а систем не нуди потребну подршку; долазимо до *инклузивног образовања*. Оно подразумијева укључивање дјеце и младих с инвалидитетом у редовне школе и најближе мјесту становања, гдје сви ученици добијају **квалитетно образовање прилагођено њиховим индивидуалним способностима**. Оно што инклузивно образовање чини најбољом опцијом образовања за све, јесте развој академских и социјалних вјештина код свих ученика.

“Општи коментар члана 24. се односи на све особе (укључујући и оне) с инвалидитетом, односно оне које имају дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или сензорна оштећења, а које у интеракцији са различитим препрекама из околине могу да буду спријечене у потпуном и успјешном учешћу у друштву на равноправним основама са другима. Помак у размишљању је у другом дијелу реченице: **коментар се не односи само на школу за све, него и на потпуно учешће свих у образовном систему. Иако је фокус на ученицима с инвалидитетом, важно је да се запамти да се коментар односи на све особе, што је много шире него само на оне с инвалидитетом.**”⁵

Да би образовни систем био инклузиван, морају да се мијењају и прилагођавају увјерења, посвећеност и ресурси, како би било омогућено квалитетно образовање свих ученика у недискриминаторном окружењу које гарантује једнакост и праведност од предшколског до високог образовања, укључујући и образовање одраслих у свим облицима.

Сви обавезујући законски и подзаконски акти, као што су стратегије, акциони планови, правилници, и стандарди, требају да буду усклађени са темељним опредјељењем о имплементацији инклузивног образовања.

---

⁴ Изрази “специјална одјељења” и “специјалне школе” се користе за све различите називе институција на различитим нивоима одгоја/васпитања и образовања и у различитим подручјима БиХ, а које сегрегую дјецу са инвалидитетом у складу са чланом 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом.

⁵ Paula Hunt, Стварање инклузивнијег образовног система.

Квалитетно инклузивно образовање је, мада мали, ипак најважнији дио пуно ширег концепта инклузије и инклузивног друштва у којем су сви грађани једнако вриједни и имају могућност да у њему учествују, без обзира на своје карактеристике.

Према УНЕСКО (1994) изјави из Саламанке: “Редовне школе инклузивног карактера су најуспјешнији начин борбе против дискриминаторних ставова, стварања добродошлице у окружењу, изградње инклузивног друштва и постизања образовања за све; штавише, у њима се може школовати већина дјеце, те се унапредити ефикасност и финансијска оправданост комплетног образовног система.”

Индикатори за праћење инклузивног образовања

Још увијек је велика разлика у образовним приликама које су на располагању дјечи с инвалидитетом и које су доступне њиховим вршњацима. Члан 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом значајно проширује подручје права на образовање дјече с инвалидитетом, од изричитог захтијевања да државе обезбједе право на образовање, до **изричитог захтијевања инклузивног образовања**. Уврштавање “инклузивног образовања” у члан 24. је револуционарни помак ка остварењу приступачности и једнакости у образовању за дјецу с инвалидитетом.

Сврха овог документа је да понуди смислен и потребан сет индикатора који ће се користити на свим нивоима система на којима се доносе одлуке о образовању. **Сет индикатора ће указати на то да министарства образовања, која имају одговорност за спровођење права особа с инвалидитетом на инклузивно образовање, стварају, прате и унапређују услове неопходне за имплементацију инклузивног образовања дјече с инвалидитетом у Босни и Херцеговини. Индикатори ће мјерити напредак у имплементацији инклузивног образовања у нашој земљи, и биће кључни алат за образовне власти како би адекватно одговорили и предузели акције побољшања утврђених недостатака или нејасноћа.**

Индикатори ће бити мјеродавни и на ширем, међународном нивоу, са фокусом на стање у законодавству, учествовању дјече у процесу инклузивног образовања, и алокацији финансијских средстава, те ће омогућити **праћење прогресивне реализације спровођења права на инклузивно образовање**.

Ради јасноће и прегледности текста највише ће да се користи израз **дијете/ дјеча с инвалидитетом**, који ће обухватати и/или младе и/или одрасле особе с инвалидитетом, у зависности о којем се нивоу образовања говори у документу.

Елементи квалитетног инклузивног образовања

Образовне власти имају задатак да направе транспарентан и јасан оквир за имплементацију инклузивног образовања у складу са Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом. Ово укључује усвајање недостајућих, те измјене и допуне постојећих закона, као и алокацију финансијских, људских, техничких и других ресурса за инклузивно образовање. Наставно особље има одговорност за имплементацију усвојеног оквира.

Као што је већ поменуто, члан 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом поставља стандарде и тиме олакшава и усмјерава имплементацију инклузивног образовања. Члан 24. захтијева обезбјеђење инклузивног одгојно-образовног система на свим нивоима и у току цјеложивотног учења.

Постоји мноштво предуслова који морају да буду испуњени да би реализација инклузивног образовања била успјешна, а овдје наводимо приоритетне:

- ▶ **Обезбјеђивање финансијских средстава у буџетима министарстава образовања** за спровођење инклузивног образовање како би се расположива средства распоредила на најбољи могући начин. Искуства показују да се обично не ради о недовољним средствима, него о погрешно распоређеним средствима.
- ▶ **Подизање свијести** запосленика у образовном сектору, али и јавности уопштено о људским правима, како би се на свим нивоима образовног система уважавала права лица с инвалидитетом и градила позитивна слика дјецe с инвалидитетом као носилаца права на образовање. Рушењем стереотипа и предрасуда и елиминирањем стигме се омогућава реализација Конвенције у цјелини, не само у односу на право на образовање.
- ▶ **Обучени људски ресурси** на свим нивоима образовања, који су стекли знање о сврси и начину израде индивидуалних/индивидуализованих образовних планова и који заједно са учеником/породицом могу да идентификују разумно прилагођавање и потребну додатну подршку. Наставници требају да буду обучени да ефективно комуницирају и подучавају ученике различитих нивоа физичких и интелектуалних способности и карактеристика. образовање будућих наставника мора да буде усмјерено ка инклузији. Важно је да министарстава образовања обезбједе да теме из инклузивног образовања буду саставни дио курикулума наставничких факултета, јер је то показатељ одређене имплементације инклузивног образовања. Битно је истовремено да се успостави и омогући професионално усавршавање кроз систем обавезне едукације постојећег наставног особља, како би били у току са новим трендовима и знањима у циљу ефикаснијег одвијања процеса инклузивног образовања.
- ▶ **Курикулум и материјале за подучавање** требају да се учине приступачним и прилагоде их индивидуалним способностима/потребама сваког ученика. У случају да опште мјере приступачности не испуњавају индивидуалне потребе, ученицима треба да се обезбиди додатна подршка уколико им је потребна и они је затраже. Ова подршка се односи на разумно прилагођавање у оквиру општег образовног система која тако свим ученицима пружа једнаке могућности. Разумно прилагођавање не мора увијек да укључује издвајање финансијских средстава, него је питање воље, компромиса и знања наставног особља и управе школе. Разумно прилагођавање укључује: асистивну технологију и подршку у учионицама, приступачне и прилагођене образовне материјале и курикулум, аугментативне и алтернативне начине комуникације, стручну подршку, али и смјештање разреда у којем је ученик с инвалидитетом на ниже спратове, више времена за одговарање, омогућавање усмене умјесто писмене провере знања и обратно итд.
- ▶ Обавеза државе која проистиче из Конвенције јесте **да омогући активно укључивање и консултовање дјецe с инвалидитетом** за сва питања која их се тичу, лично или путем родитеља/старатеља или организација лица с инвалидитетом. На принципу људских права, дјеца и њихови заступници имају

право, те им мора бити омогућен начин да кажу своје мишљење и поднесу жалбу уколико сматрају да се не поштује и крши право дјетета на квалитетно инклузивно образовање.

- ▶ **Општа приступачност образовног система** подразумијева свеобухватан концепт као предуслов за обезбјеђење пуног и равноправног приступа уживању свих људских права. Укључује уклањање препрека у физичкој приступачности из спољне околине, као и унутрашњих архитектонских препрека, те омогућавање приступачног формата пружања информација и комуникације, транспорта и других услуга. Овдје се свакако мора узети у обзир и приступачност ставова свих чланова друштва везано за право на инклузивно образовање дјете с инвалидитетом.
- ▶ **Статистички подаци о броју дјете с инвалидитетом** у редовним школама, разврстаним по полу, годинама, облику инвалидитета и успјеху, као и о броју дјете која нису укључена у систем редовног образовања уопште или похађају неки други облик образовања. Очекује се да ове податке министарства образовања прикупљају редовно за потребе планирања и извјештавања, односно праћења учешћа дјете с инвалидитетом у инклузивном образовању. Квалитетни и реални подаци помажу бољем планирању у образовању. На овај начин се могу избјећи непланиране ситуације у којима недостају потребни финансијски, људски, технички и други ресурси.
- ▶ **Обавезна међусекторска сарадња** институција у чијој је надлежности било која компонента која има дотицаја са образовањем дјете с инвалидитетом, укључујући здравствене и институције социјалног рада, институције реда и закона, и друге, како би се дјети/ученицима с инвалидитетом могла обезбиједити специјализована подршка, као што је учење Брајевог писма, знаковног језика, рехабилитација говора и моторике, израда материјала са поједностављеним текстом итд. Такође је потребна редовна размјена податка ових институција са министарствима образовања као главним актером задуженим за образовање.
- ▶ **Постојање индикатора за праћење и извјештавање** о стању инклузивног образовања, односно напретку реализације инклузивног образовања. Обавезујући споразуми о људским правима које је БиХ ратификовала и који су темељ међународне заштите људских права, захтијевају редовно извјештавање о напретку у њиховом спровођењу. Сврха овог документа јесте да помогне праћење њихове имплементације. Стога је праћење и коришћење индикатора потребно укључити у законодавство. Индикатори и њихово праћење требају да буду коришћени на нивоу свих министарстава образовања како би се стекла цјелокупна слика о стању инклузивног образовања у земљи о којој се извјештава према разним међународним органима.

У складу с наведеним приоритетима и искуствима приказаним у документима Европске агенције за посебне образовне потребе и инклузивно образовање, Радна група коју чине представници министарстава образовања с различитих нивоа административне организације БиХ, кантоналних, ентитетских и с нивоа државе БиХ, као и представнице канцеларије Омбудсмана за дјецу РС и Агенције за предшколско, основно и средње образовање БиХ, одабрала је да фокус овог

документа буде на индикаторима из области законодавства, финансирања и учешћа. Услови за сваку од области описују прилике које је неопходно испунити да би инклузивно образовање напредовало у жељеном правцу. Идентификовани индикатори упућују на испуњење тих услова, те прецизирају аспекте које је потребно процијенити или пратити да би се утврдило да је услов на којег се односе испуњен. Неколико индикатора може указивати на сваки појединачни услов.

Појмовник

Асистивни уређаји, такође и асистивне технологије (АТ)

Сваки уређај који је дизајниран, направљен или прилагођен особама с инвалидитетом да би имале једнаке могућности за учествовање у свим сегментима живота и друштва. Производи могу да буду намјенски произведени за лица с инвалидитетом или се налазити у широкој употреби.

Аугментативна и алтернативна комуникација

Комуникацијске методе које надопуњују или замјењују говорну и писану комуникацију, без и уз коришћење асистивне технологије.

Дискриминација

“Дискриминацијом ће се сматрати свако различито поступање укључујући свако искључивање, ограничавање или давање предности утемељено на стварним или претпостављеним основама према било којем лицу или групи лица и онима који су с њима у родбинској или другој вези на основу њихове расе, боје коже, језика, вјере, етничке припадности, инвалидитета, старосне доби, националног или социјалног поријекла, везе с националном мањином, политичког или другог увјерења, имовног стања, чланства у синдикату или другом удружењу, образовања, друштвеног положаја и пола, сексуалне оријентације, родног идентитета, полних карактеристика, као и свака друга околност која има за сврху или посљедицу да било којем лицу онемогући или угрожава признавање, уживање или остваривање, на равноправној основи, права и слобода у свим областима живота”⁶, укључујући и ускраћивање разумног прилагођавања.

Индекс за инклузију: развој учења и учешћа у школама (Booth & Ainscow, 2002.)

Инклузија у образовању укључује: – Поштовање свих ученика и особља подједнако. – Повећање учешћа ученика и смањење њихове искључености из културе, наставног плана и програма и заједница локалних школа. – Реструктурисање култура, политика и пракси у школама како би одговориле на различитост ученика у свом мјесту. – Смањење препрека учењу и учешћу за све ученике, не само онима са оштећењима или онима који су категорисани као ученици ‘који имају специјалне образовне потребе’. – Учење из покушаја превладавања препрека приступу и учешћу одређених ученика ради спровођења широк промјена у корист ученика. – Посматрање разлика међу ученицима као ресурса за подршку учењу, а не као проблем који се треба да превлада. – Признање права ученика на образовање у свом мјесту. – Побољшање школа за особље, као и за ученике. – Истицање улоге

---

⁶ Закон о забрани дискриминације, незванични пречишћени текст (“Службени гласник БиХ”, бр. 59/09 и 66/16

школа у изградњи заједнице и развоју вриједности, као и у повећању постигнућа. – Успостављање узајамно одрживих односа између школа и заједница.

Индивидуални образовни програм (ИОП) је писани документ који се ради појединачно за свако дијете на свим нивоима одгоја/васпитања и образовања⁷. Заснива се на динамичкој процјени односа функционисања дјетета (сазнајни, емоционални, социјални и физички) и актуелног и планираног нивоа знања и вјештина. ИОП представља компилацију дјететових особина, потреба и циљева предметног програма. Њиме се утврђују начини подршке, прилагођавање процеса учења, испуњење индивидуалних потреба и потенцијала дјетета. У зависности од сметњи и тешкоћа у развоју, индивидуалних способности и потреба дјете ИОП омогућава: модификовање и прилагођавање садржаја предметног програма; мијењање методике којом се садржаји предметног програма реализују и допуњавање знаковним језиком, Брајевим писмом, асистивном технологијом и сл. За припрему, примјену, праћење и прилагођавање програма, школа образује тим који чине: наставници, стручни сарадници школе или ресурсног центра, уз учешће родитеља/старатеља. Афирмише се сарадња, компетенције и одговорности, задаци у реализацији ИОП-а.⁸ Индивидуални образовни програм могу да идентификују разумна прилагођавања и посебну подршку која је потребна појединачном ученику, укључујући и обезбјеђивање помоћних компензацијских помагала, посебних наставних материјала у алтернативним/приступачним форматима, техникама и средствима комуникације, и комуникацијска помагала и асистивне и информацијске технологије. Подршка такође може да буде и квалификовани асистент за подршку у настави, било заједнички или један-на-један, зависно од потреба ученика.⁹

Индивидуални транзициони план (ИТП) је дио индивидуалног развојно-образовног програма (ИОП) чији су циљеви, мјере и активности усмјерени на правовремену професионалну оријентацију ученика у процесу преласка из једног образовног нивоа у други, односно из система образовања на тржиште рада – запошљавање. Спроводи се у двије фазе: на крају основне школе и на крају средњошколског образовања. У првој фази успоставља се сарадња између основне и средње школе. Усмјерена је ка размјени информација, идентификацији потенцијала и склоности дјетета с циљем преласка на слједећи ниво образовања који треба да га оспособи за независан професионални живот. У другој фази ИТП се фокусира на процес запошљавања. Све вријеме императив је најбољи интерес дјетета.

Инклузија у контексту образовања односи се на процес реаговања на различитост с циљем превазилажења препрека у учењу и учешћу са нагласком на оне особе које могу да буду у опасности од маргинализације, искључења или неуспјеха (Европска агенција 2013, 11).

---

⁷ На нивоу предшколског, основношколског и средњошколског образовања.

⁸ https://www.academia.edu/34887717/OBRAZAC_ZA_INDIVIDUALNI_RAZVOJNO_OBRAZOVNI_PLAN_IOP.

⁹ Општи коментар бр. 4. на члан 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом – Право на инклузивно образовање, став 32.

Инклузивно образовање је суштински квалитетно образовање, појам “инклузивно” истиче да је квалитетно образовање обезбјеђено за сву дјецу и младе људе. Оно се у исто вријеме односи на систем (на примјер инклузивне школе, системе инклузивног образовања) и на лица (на примјер бити ангажован или учествовати у образовању, реализовању права на образовање). Сљедеће дефиниције инклузивног образовања које су у складу са чланом 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом додате су у циљу информисања и бољег разумијевања: *Инклузивно образовање подразумејева образовна окружења која прилагођавају наставне планове и програме захваљујући обученом, стручном и освијештеном наставном кадру према могућностима сваког ученика тако да је образовање у редовним школама доступно свим ученицима без дискриминације. Инклузивно образовање се односи на могућност школе да обезбједи квалитетно образовање свој дјечи, без обзира на њихове различитости. Образовање које је засновано на праву свих ученика на квалитетно образовање које испуњава основне потребе за учењем и обогаћује животе. Фокусира се нарочито на рањиве и маргинализоване групе, те тежи развоју пуног потенцијала сваког појединца. “Инклузивно образовање је процес у којем се узима у обзир и одговара на различитост потреба свих ученика путем повећања учешћа у учењу, културама и заједницама и смањења искључености из и у оквиру система образовања. Инклузивно образовање подразумејева измјене и модификације садржаја, приступа, структура и стратегија, са заједничком визијом која обухвата сву дјецу одговарајућег узраста и увјерењем да држава има одговорност да образује сву дјецу.”¹⁰*

Инвалидитет

Инвалидитет је развојни процес и настаје као резултат дјеловања лица с оштећењем и препрека које произлазе из стајалишта њихове околине, те из препрека које постоје у околини, а које спречавају њихово потпуно и дјелотворно учествовање у друштву равноправно с другим члановима тог друштва.¹¹

Комуникација

Обухвата језик, приказивање текста, Брајево писмо, знаковни језик, тактилну комуникацију, крупну штампу, приступачне мултимедијске садржаје, писану комуникацију, звучне записе, једноставан језик, личног читача и аугментативне и алтернативне моделе, средства и облике комуникације, укључујући приступачне информационо-комуникационе технологије.

“Квалитетно образовање” подразумејева да образовање:

- а) омогућава приступ учењу свим ученицима, посебно онима који спадају у рањиве категорије, прилагођено њиховим потребама;
- б) осигурава безбједно и ненасилно окружење за учење гдје се поштују сва права;
- ц) развија личност и таленте, те интелектуалне и физичке способности ученика,

¹⁰ UNESCO (2005) Guidelines for Inclusion: ensuring access to education for all, Paris.

¹¹ Преамбула Конвенције о правима особа с инвалидитетом.

- охрабрујући их да заврше образовни програм у који су се уписали;
- д) промовише демократију, поштује људска права и социјалну правду у окружењу учења које препознаје потребе свих учесника;
  - е) омогућава ученицима да развијају одговарајуће компетенције, самопоуздање и критичко размишљање, помажући им тако да постану одговорни грађани са већом могућности запослења;
  - ф) преноси универзалне и културне вриједности ученицима оспособљавајући их да сами доносе одлуке;
  - г) потврђује резултате формалног и неформалног учења на транспарентан начин који се заснива на објективној процјени, што омогућава признање стеченог знања и компетенција за даље студије, запослење и друге циљеве;
  - х) има на располагању квалификоване наставнике који су посвећени сталном професионалном развоју; и) није подложно корупцији.

Међународна класификација функционирања, онеспособљења и здравља (МКФ)

Класификација која утврђује јединствену и стандардну терминологију и оквир за описивање здравља и стања повезаних са здрављем. МКФ припада “породици” међународних класификација које је израдила Свјетска здравствена организација.

Организације лица с инвалидитетом

Организације или удружења основана с циљем промовисања и заговарања људских права лица с инвалидитетом, при чему већину чланова, као и управљачка тијела тих организација чине лица с инвалидитетом.

Лице с инвалидитетом

Лице са дугорочним физичким, менталним или сензорним оштећењима која због препрека које постоје у друштву и окружењу могу да ограниче њихове могућности учествовања у друштву и уживања једнаког статуса са онима који немају таква оштећења.

Приступачност

Приступачност је концепт који сагледава у коликој мјери околина, услуга или производ омогућава приступ највећем могућем броју људи, нарочито лицима с инвалидитетом.

Процјена

Поступак који обухвата преглед, интеракцију и опсервацију појединаца или група са утврђеним или могућим здравственим стањима, оштећењима, ограничењима активности или ограничењима учешћа. Процјена може да буде потребна за рехабилитацијске интервенције или мјерење подобности за подршку у образовању, социјалну заштиту или друге услуге.

Прогресивна реализација

Концепт “прогресивне реализације” описује главни аспект обавезе држава у вези са економским, социјалним и културним правима по међународним уговорима о људским правима. У основу је то обавеза државе да предузме одговарајуће мјере ка пуној реализацији економских, социјалних и културних права максимално користећи своја расположива средства.¹²

Рана интервенција

Обухвата стратегије које дјетету пружају искуство и прилике у раној и предшколској доби (од рођења до 6. године) с циљем унапређења стицања и примјене понашања која обликују и утичу на дјететове интеракције с људима и објектима. Циљ ране интервенције је да породицама које имају дјецу која су у ризику од развоја инвалидитета и социјалне искључености, обезбиједи добијање неопходних знања, средстава и подршке како би максимизовали физички, когнитивни и емоционални развој дјетета, поштујући разноликост породица и заједница.

Разумно прилагођавање

Према члану 2. УН Конвенције о правима особа с инвалидитетом, “Разумно прилагођавање значи неопходно и одговарајуће прилагођавање и подешавање која не представља несразмјерно или непримјерено оптерећење да би се у појединачном случају, тамо гдје је то потребно, лицу с инвалидитетом обезбиједило уживање или кориштење свих људских права и основних слобода на равноправној основи с другима.”

Разумно прилагођавање у систему образовања представља одговарајућа подешавања (стручна, програмска, дидактичка, методичка, различити креативни начини приступа) којима се ученицима с инвалидитетом омогућава и олакшава приступ општем образовању и стицање потребних знања и вјештина на равноправној основи са вршњацима. За разлику од обавезе обезбјеђења опште приступачности, обавеза обезбјеђавања разумног прилагођавања ступа на снагу од момената када је дијете затражи, односно кад се препозна да ће дијете требати нека прилагођавања како би могло да учи и учествује у образовном процесу као и друга дјеца, вршњаци са којима иде у разред. Дужност да се изврше разумна прилагођавања изједначена је са предузимањем корака којим би се обезбиједило најбоље могуће образовање за ученике са инвалидитетом. Циљ разумног прилагођавања је да свако дијете са инвалидитетом добије квалитетно образовање које ће најбоље бити прилагођено његовим способностима.

Разумна прилагођавања се директно везују за поједначне ученике и конкретне ситуације сваког ученика. Ускраћивање разумног прилагођавања је облик дискриминације по основу инвалидитета и ученик може да тражи заштиту својих права на суду по овом основу. Ова обавеза мора да се поштује од најранијег узраста, односно од укључивања дјете с инвалидитетом у предшколско образовање. Ускраћивањем разумног прилагођавања на нижим образовним нивоима, развој

---

¹² Frequently Asked Questions on Economic, Social and Cultural Rights, Fact Sheet No. 33.

дјететових потенцијала може да буде успорен и тиме отежан напредак на вишим образовним нивоима. Оно што је врло значајно за разумно прилагођавање, као услов активног учешћа дјете с инвалидитетом у образовном процесу, јесте да оно не мора увијек да буде материјалне природе, него је питање воље, компромиса и стручности наставног особља и управе школе тако да је разумно прилагођавање битно укључити у обавезујуће акте како би наставно особље било упознато са овим обавезама. Обезбјеђивање разумног прилагођавања не смије да буде трошак за ученика, већ систем мора да планира и обезбиједи средства.

Да би се на најбољи начин одговорило на разноврсне потребе ученика с инвалидитетом, врло је важно да сами ученици, односно њихови родитељи и старатељи, буду укључени у образовни процес. Ово је такође прописано Конвенцијом, и уколико ово изостаје, не поштује се принцип учешћа носилаца људских права у доношењу одлука које их се тичу, тако да то умањује ефективност квалитета инклузивног образовања.

Примјер: Школа у којој се школује ученик с оштећењем слуха одлучује без савјетовања с учеником инсталирати индукцијску (слушну) петљу у свим учионицама јер је то један од начина да се омогући приступачност информацијама и комуникација. Међутим ученик не користи слушни апарат и нема користи од индукцијске петље. Ученик може да чита са усана, те би разумно прилагођавање у овом случају било да се сви запосленици и ученици окрену према ученику док с њим разговарају, како би могао да јасно види њихове усне. Ово не захтијева никаква финансијска издвајања. У случају да ученик користи знаковни језик за комуникацију, онда је ученику потребно обезбиједити тумача знаковног језика или наставно особље и ученици требају да савладају знаковни језик како би могли да комуницирају са учеником с оштећењем слуха.

Хабилитација и рехабилитација

Под хабилитацијом и рехабилитацијом се подразумијевају ефективне и одговарајуће мјере, које лицима с инвалидитетом омогућују да постигну максималну самосталност, потпуне физичке, менталне, социјалне и професионалне капацитете, и потпуну укљученост и учешће у свим аспектима живота.¹³

Универзална декларација људских права, члан 26. (дефиниција коју користи УНЕСКО): У срцу инклузивног образовања је право човјека на образовање, како се наводи у Универзалној декларацији људских права из 1948. године: 'Свако има право на образовање... Образовање ће бити бесплатно, бар у елементарним и основним фазама. Основно образовање биће обавезно. Образовање ће бити усмјерено ка пуном развоју личности и јачању поштовања људских права и основних слобода. Промовисаће разумијевање, толеранцију и пријатељство међу државама, расним или вјерским групама, и даље ће промовисати активности Уједињених нација у циљу одржања мира'. Инклузија се бави пружањем одговарајућег одговора на широки спектар потреба за учењем у формалном и неформалном образовном окружењу. Умјесто да буде маргинално питање о томе како неки ученици могу

¹³ Конвенција о правима лица с инвалидитетом, члан 26.

да буду интегрисани у редовне токове образовања, инклузивно образовање је приступ који тражи начине да трансформише образовне системе и друга окружења за учење како би одговорили на различитост ученика. Циљ инклузије је усмјерен у правцу оспособљавања наставника и ученика да се осјећају пријатно са различитостима и да то виде као изазов и богатство окружења за учење, а не као проблем.

Универзални дизајн

Универзални дизајн (УД) у образовању обеезбјеђује да образовни садржаји буду приступачни свим корисницима (укључујући ученике, родитеље, упосленике, администраторе и посјетитеље), узимајући у обзир њихов широк спектар карактеристика (године, инвалидитет, стил учења, гендер, етничко поријекло и др.) приликом осмишљавања свих образовних производа и окружења. Првобитно се односио на област архитектуре, а сада и на комерцијалне производе и ИТ. УД цијени различитост и инклузивност.

УД се примјењује у многим образовним производима (компјутери, веб-странице, софтвери, уџбеници, опрема у лабораторијумима) и окружењима (учионице, библиотеке, одјељење за подршку ученицима, кантине, курсеви за учење на даљину). За разлику од прилагођавања за одређену особу с инвалидитетом, пракса УД у образовању је проактивна и користи свим ученицима, укључујући оне који у школи немају потребу за прилагођавање везано за инвалидност.¹⁴

---

¹⁴ Ресурс: Приступ школи и образовно окружење II – Универзални дизајн за учење (УНИЦЕФ, 2014) – приручник и вебинар <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/Booklet%2011%20-%20Serbian%20Version.pdf>.

Кориштени документи и материјали

Индекс инклузивности – Развој учења и учешћа у школама,
Tony Booth & Mel Ainscow (2002).

*Инклузивно образовање као људско право – Анализа међународних правних
обавеза за имплементацију инклузивног образовања у законодавству,* Lisa Wad-
dington & Carly Toepke (2015).

Конвенција о правима особа с инвалидитетом, Уједињене нације (2008).

Конвенција о правима дјетета, Уједињене нације (1990.).

Оквир за мапирање политика у области инклузивног образовања, Европска
агенција за посебне потребе и инклузивно образовање (2018).

Оквирни закони у области образовања у Босни и Херцеговини:

- *Оквирни закон о предшколском одгоју и образовању у Босни и Херцеговини*
("Службени гласник БиХ, број 88/07);
- *Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини*
("Службени гласник БиХ", број 18/03);
- *Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у Босни и Херцеговини*
("Службени гласник БиХ", број 63/08);
- *Закон о Агенцији за предшколско, основно и средње образовање* ("Службени
гласник БиХ", број 88/07) и
- *Оквирни закон о високом образовању у Босни и Херцеговини* ("Службени
гласник БиХ", број 59/07, 59/09).

Општи коментар на члан 24. Конвенције о правима лица с инвалидитетом.

Организација мјера за подршку инклузивном образовању,
Европска агенција за посебне потребе и инклузивно образовање (2014).

Препоруке за инклузивно образовање у Босни и Херцеговини, Министарство
цивилних послова БиХ, 2019.

Развој индикатора за инклузивно образовање у Европи,
Европска агенција за посебне потребе и инклузивно образовање (2009).

Смјернице за примјену инклузивних пракси у настави,
Удружење "Друштво уједињених грађанских акција" (2018).

Универзални дизајн у образовању: принципи и примјена (2019),
[https://www.washington.edu/doit/universal-design-education-
principles-and-applications](https://www.washington.edu/doit/universal-design-education-principles-and-applications).

ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ ЗАКОНОДАВСТВА

Законодавство у образовању треба да буде засновано на основној обавези да се обезбиједи **право сваког дјетета с инвалидитетом на квалитетно инклузивно образовање**. Законодавство треба да буде вођено усаглашеном визијом, те да наглашава заједничку одговорност свих едукатора, лидера и доносилаца одлука за остварење те визије.

Концепт инклузије у образовању кроз легислативу треба да буде јасно дефинисан као питање које повећава квалитет и правичност за све ученике. Законодавство се заснива на **основној преданости да се обезбиједи право сваког ученика** на инклузивне и правичне прилике у складу с **принципима УН Конвенције о правима дјетета (UNCRC) и УН Конвенције о правима лица с инвалидитетом (UNCRPD)**. Инклузија у образовању за свако дијете се обезбјеђује законодавством које штити права **свих вулнерабилних група**, укључујући дјецу с инвалидитетом. Од пресудне је важности да се приликом израде, хармонизације и примјене легислативе узму у обзир **становишта ученика и породица**. Потребно је обезбиједити исти квалитет образовних услуга без обзира на разлике у географској локацији (*као што су изолиране или руралне области*).

Законодавство у овом документу подразумијева законе, прописе и ниже подзаконске акте као што су правилници, инструкције, уредбе, одлуке итд. Образовне власти укључују институције министарства образовања, педагошке заводе, институте итд. чија је примарна дужност образовање на сваком административном нивоу уређења Босне и Херцеговине.

Извори верификације ових индикатора су закони и подзаконски акти који су донијеле образовне власти.

УСЛОВ 1

Потпуна усаглашеност законодавства у образовању (државно, ентитетско, кантонално законодавство БД) са међународним споразумима као што су УН Конвенција о правима особа с инвалидитетом, УН Конвенција о правима дјетета, општим коментарима Комитета Уједињених нација која прате спровођење споразума из области људских права.

1.1 Јасно исказано опредјељење за имплементацију инклузивног образовања дјецe с инвалидитетом кроз јасно и недвосмислено разумијевање инклузивног образовања.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима,¹⁵ подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја образовања.

1.2 Принципи инклузивног образовања (универзално образовање, правичност, прилагођавање, флексибилност, самоопредјељење, приступ, учешће родитеља/старатеља) су интегрални дио образовних политика.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја и образовања.

1.3 Терминологија која дефинише инклузивно образовање у свим законима и прописима усклађена је са званичним преводом Конвенције о правима особа с инвалидитетом УН на три службена језика Босне и Херцеговине, гдје члан 7. говори о “дјеци с инвалидитетом”.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја и образовања као и сви други закони и прописи који на било који начин регулишу питање инклузивног образовања.

1.4 Стратегије и политике, те законски и подзаконски прописи јасно дефинишу да се реализација инклузивног образовања заснива на приступу инвалидности с аспекта поштивања принципа људских права као што су једнакост и недискриминација, урођено достојанство и различитост, те поштивање развојних способности дјецe с инвалидитетом, као и поштивања права дјецe с инвалидитетом да сачувају свој идентитет.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја образовања.

1.5 Прописана обавеза обезбјеђивања разумних прилагођавања у складу са поштовањем принципа недискриминације и једнакости, као и санкције за ускраћивање разумног прилагођавања које представља дискриминацију по основи инвалидитета.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја образовања,

¹⁵Због различитих назива закона о образовању у БиХ, у свим изворима верификације се користи овај израз који се односи на релевантне законе о предшколском одгоју и образовању, законе о основном, средњем и високом образовању и одгоју/васпитању.

Закон о забрани дискриминације БиХ, Смјернице за поступање у случају насиља над дјецом у Босни и Херцеговини, Протокол о поступању у случају вршњачког насиља у образовном систему/Протокол о поступању у случају насиља у школи, Протокол о поступању у случају насиља, злостављања и занемаривања дјете.

1.5.1. Дефинисан поступак превенције, заштите и жалбе на дискриминацију по основу инвалидитета.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја образовања, Закон о забрани дискриминације БиХ, Смјернице за поступање у случају насиља над дјецом у Босни и Херцеговини, Протокол о поступању у случају вршњачког насиља у образовном систему/Протокол о поступању у случају насиља у школи, посебни подзаконски акти – упутства Министарства образовања.

УСЛОВ 2

Законодавство у образовању покрива све нивое образовања.

2.1 Законодавство регулише инклузивно образовање на свим нивоима образовања (предшколско, основно образовање, средње образовање – опште и стручно, високо образовање и образовање одраслих).

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја и образовања.

2.2 Дефинисана обавеза оснивача/надлежне институције да обезбиједи финансијске ресурсе за потребе имплементације инклузивног образовања на свим нивоима образовања.

Извори верификације: буџети (државни, ентитетски, кантонални, општински).

2.2.1. Буџетске ставке садрже финансирање ресурса (људских, техничких, материјалних) за реализацију инклузивног образовања.

Извори верификације: буџети (државни, ентитетски, кантонални, општински).

2.3 Правилници о образовању укључују сегмент инклузивног образовања дјете с инвалидитетом на свим нивоима образовања, усклађени са законима у образовању и са захтјевима члана 24. Конвенције о правима особа с инвалидитетом са јасно дефинисаним улогама, правима и одговорностима свих актера (ученика, родитеља/старатеља, наставника, школе и сл.).

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању.

2.3.1. Успостављене процедуре за упис, приступ, начин рада, похађање и напредак за сву дјецу на свим нивоима образовања (предшколско, основно образовање, средњошколско образовање – опште и стручно, високо образовање и образовање одраслих).

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја образовања, Закони о образовању одраслих.

2.3.2. Дефинисане мјере за подршку учењу и учешћу прилагођене потребама и потенцијалима сваког ученика уз промоцију правичности и једнаких прилика у приступу курикулуму, и другим активностима.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању, стандарди и нормативи.

2.3.3. Дефинисане одговорности носилаца одгојно-образовног процеса како би стицање образовања и успјешан прелазак у одрасло доба били резултат синергије између поштивања индивидуалних права и развоја способности и остваривања потенцијала.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању.

УСЛОВ 3

Законодавство у образовању регулише питања образовања и стручног усавршавања наставника, стручних сарадника, ненаставног особља и сл. са посебним нагласком на различитост

3.1 Инклузивно образовање се као обавезни колегијум налази у курикулуму иницијалног образовања свог наставног особља, с посебним нагласком на обавезну праксу засновану на разумијевању људске различитости, раста и развоја, моделу људских права приступа инвалидитету, те стратегијама препознавања функционалне способности, снага дјетета и стилова учења како би се оптимизовало учешће у процесима одгоја и образовања.

Извори верификације: Закони о високом образовању, Наставни планови и програми факултета.

3.1.1. Израђен и имплементиран курикулум инклузивног образовања за све будуће професије наставног особља и стручних сарадника који укључује обавезну непосредну праксу с посебним фокусом на дјецу с инвалидитетом.

Извори верификације: Наставни планови и програми факултета.

3.2 Прописана обавеза континуираног стручног усавршавања наставника и стручних сарадника уз рад кроз обавезно похађање организованих едукација из области инклузивног одгоја и образовања, њихову примјену у школској пракси која укључује и усвајање додатних компетенција (учење о коришћењу асистивних технологија и алтернативних начина комуникације, Брајево писмо, знаковни језик и развој, планирање, примјену те праћење индивидуалних образовних програма), све у циљу разумијевања специфичних захтјева учења и усмјерења на исходе учења.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим

нивоима и правилници о стручном усавршавању наставника, педагошки стандарди, извјештаји са едукација на којима су учествовали.

3.2.1. Израђени каталози обуке за инклузивно образовање са исходима учења за наставнике.

Извори верификације: Каталогси обуке.

3.2.2. Дефинисана периодична процјена и евалуација школа, педагошких завода, наставника и стручних сарадника.

Извори верификације: Правилници о надзору и праћењу стручних сарадника и наставника.

3.3 Израђене смјернице и систем подршке за: индивидуализацију; подучавање садржаја помоћу различитих наставних метода; развој и примјену индивидуалних образовних планова и програма усмјерених на исходе учења.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању.

УСЛОВ 4

Законодавство у образовању регулише питања о обезбјеђењу права на различитости и правичности у свим образовним институцијама за све ученике.

4.1 Успостављена су правила/процедуре које промовишу интегрирани приступ са нагласком на процјену потребне подршке у учењу за дијете узимајући у обзир академске, понашајне, социјалне и емоционалне потребе, али и факторе окружења с циљем уклањања препрека и стварања одговорног и сензибилизваног приступа и разумијевања снага и потреба дјече/ученика с инвалидитетом која обавезно укључују, али се и не ограничавају на:

4.1.1. Сарадњу и партнерство између сектора образовања и сектора здравства везано за стручну опсервацију дјече до навршене 3. године живота и потребну медицинску рехабилитацију, укључујући и јавне установе из области социјалне заштите, здравства и образовања уз коришћење и разумијевање МКФ (Свјетска здравствена организација) *Модел концептуализације постојећег разумијевања динамике функционисања и потешкоћа у контексту амбијенталних и личних фактора.

Извори верификације: Препоруке за унапређење инклузивног образовања у БиХ.

4.1.2. Сарадњу и партнерство између сектора образовања и сектора за социјалну политику везано за обезбјеђивање услуга хабилитације и социјалне рехабилитације као и пружања едукацијско-рехабилитацијске подршке дјечи с инвалидитетом као и наставном особљу.

Извори верификације: Протокол о међусекторској сарадњи.

4.1.3. Сарадњу и партнерство између сектора образовања и организација особа с инвалидитетом везано за промоцију и заговарање права особа с инвалидитетом, подизање свијести у заједници о потребама и могућностима особа с инвалидитетом те савјетовање у одређеним подручјима и темама везаним за инвалидитет.

Извори верификације: Протокол о међусекторској сарадњи.

4.1.4. Сарадњу и партнерство између сектора образовања и стручних организација и институција као ресурсних центара за пружање услуга из области социјалне и медицинске рехабилитације, те подизања личних и професионалних компетенција родитеља и наставног особља.

Извори верификације: Протокол о међусекторској сарадњи.

4.1.5. Обезбјеђивање разумног прилагођавања без одлагања, у циљу поштивања недискриминације, једнаких могућности и третмана свих ученика без изузетка.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању, ИПП, извјештаји одгојно-образовних институција, записници Инклузивних тимова из школа, свједочанство родитеља/старатеља/ученика.

4.1.6. Израду развојних мапа, индивидуалних транзицијских програма, индивидуалних образовних програма.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању, НПП, извјештаји одгојно-образовних институција, свједочанство родитеља/старатеља/ученика.

4.1.7. Дефинисати приступ механизмима жалбе ученика с инвалидитетом у вези са кршењем или онемогућавањем права на образовање.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању, свједочанство родитеља/старатеља/ученика.

4.2 Сваки ученик с инвалидитетом, уз образовну исправу о завршеном нивоу образовања, добија и индивидуални транзицијски план који узима у обзир интересовања, вјештине и очекивања дјетета и породице описујући његова/њена постигнућа и могућности у односу на следећи образовни ниво, тржиште рада или укључивање у живот у заједници.

Извори верификације: Извјештај школе, Индивидуални транзицијски план, свједочанство родитеља/старатеља/ученика.

УСЛОВ 5

Законодавство у образовању регулише питања праћења и одговорности за све образовне институције и ученике, као предуслов квалитетног и реалистичног планирања будућих активности и ресурса

5.1 Прописана обавеза континуираног праћења стања инклузивног образовања.

5.1.1. Израђени и примијењени индикатори за редовно праћење и извјештавање о напретку остваривања права на квалитетно инклузивно образовање за сву дјецу.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању.

5.1.2. Дефиниран квалитет у образовању (на примјер, пет димензија које је препоручио УНЕСКО: поштовање права, једнакости, релевантност, важност и дјелотворност).

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја и образовања, извјештај о раду министарства образовања/просвјете, годишњи извјештаји институција Омбудсмена за људска права Босне и Херцеговине, Омбудсмана за дјецу РС, специјални извјештаји Омбудсмена Босне и Херцеговине и Омбудсмана за дјецу РС, препоруке по појединачним жалбама (које се издају у циљу отклањања утврђених кршења).

5.2. Прописана обавеза мониторинга функционалности образовног система

5.2.1. Израђен и примијењен инструмент за самоевалуацију ученика, евалуацију родитеља и наставног особља.

Извори верификације: Правилник о праћењу рада школе, подзаконски акти, стратешки документи у области одгоја и образовања, Постојање инструмента за самоевалуацију ученика, евалуацију родитеља и наставног особља, свједочанства родитеља/старатеља/ученика

5.2.2. Образовне власти (министарства, педагошки заводи, институти, одјељења за образовање) успоставиле и имплементирају правила за систем мониторинга успјешности у подучавању, подршке у учењу и социјализацији.

Извори верификације: Правилник о праћењу рада школе, План развоја школа, Инструментаријум за вредновање рада школа.

5.3 Успостављена јединствена правила за вођење евиденције и систем мониторинга нивоа учешћа (постотак: уписа, комплетирања школовања, одустајања и искључивања, премјештања у/из специјалних школа).

Извори верификације: извјештаји о раду школа, Анализа успјеха ученика.

5.4 Прописана обавеза министарства образовања на јавно објављивање и промоцију информација из релевантног законодавства које се тиче права на образовање све дјеце и права на жалбе везане за образовање на веб-страницама министарства образовања, као и користећи сва друга средства и начине јавног информисања, а у складу са принципима транспарентности и јавности.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању свих нивоа, подзаконски документи, стратешки документи у области одгоја и образовања, свједочанства родитеља/старатеља/ученика, број ријешених жалбених поступака.

ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ УЧЕШЋА

Учешће подразумијева укљученост у све животне ситуације. Особе су укључене ако се ангажују понашајно, емоционално и когнитивно у активностима које су типичне за њихово окружење, те усмјерене у правцу постизања социјално или лично садржајних циљева.

Уважавањем различитих интереса, знања, вјештина, способности дјетета и окружења из којег дијете долази постиже се адекватна професионална оријентација, с крајњим циљем остваривања права на самосталан живот и рад.

У области учешћа се даје осврт на приступ образовању, упис – пријем и одабир школе, као и на питања курикулума (учешћа у наставном процесу, учењу и подучавању, школским активностима), идентификацији потреба, процјени потреба и планирању. То захтијева испуњавање сљедећег:

1. Пријемне политике промовишу приступ редовном одгоју и образовању за свако дијете.
2. Смјернице државног / ентитетског / кантоналног / Брчко дистрикт курикулума у потпуности регулишу образовну инклузију сваког ученика.
3. Државни / ентитетски / кантонални / Брчко дистрикт системи процјене знања у потпуности слиједе принципе инклузивне процјене и не представљају препреку учешћу у учењу и активностима.
4. Идентификација образовних потреба и начини процјене у потпуности промовишу и подржавају инклузију.

Само се на овај начин може да обезбиједи да се свака особа осјећа безбједно, уважавано и равноправно. Ствара се окружење које препознаје и цијени различитост заједнице, те поштује, подржава, потиче и награђује сваког ученика.

УСЛОВ 1

Пријемне политике промовишу приступ редовном одгоју и образовању за сву дјецу.

1.1 Приступ квалитетном одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима обезбјеђен за свако дијете.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима.

1.1.1. Процент дјеце укључене у предшколске и школске установе (државне и приватне), укључујући проценат дјеце с инвалидитетом.

Извори верификације: Министарство цивилних послова БиХ, Агенција за статистику БиХ и ентитетске агенције за статистику, извјештаји предшколских и школских установе (државних и приватних).

1.1.2. Родитељи/старатељи дјеце с инвалидитетом имају подршку и обуку о правима свог дјетета, развојним специфичностима, те доступним сервисима подршке.

Извори верификације: Правилници о упису дјеце у предшколске и школске установе, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

1.1.3. Сва дјеца с инвалидитетом се уписују у школе/предшколске установе на уписном подручју мјеста становања.¹⁶

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

1.2 Успостављена правила за учешће дјеце с инвалидитетом у одгојно-образовном процесу (предшколско, основно и средњошколско образовање – опште и стручно).

1.2.1. Обезбјеђење нулте стопе неучешћа у одгоју и образовању.

Извори верификације: Извјештаји надлежних министарстава образовања.

1.2.2. Број и постотак ученика с инвалидитетом у: редовним одјељењима, специјалним одјељењима, специјалним школама, кући, некој од институција здравствене и социјалне заштите, домовима за малољетне особе, те који су искључени из образовног система.

Извори верификације: Годишњи програм рада (ГПР) одгојно-образовних институција, Извјештаји из здравственог и социјалног сектора, извјештаји о реализацији ГПР.

1.2.3. Обезбјеђена процјена окружења за учење уз уважавање мишљења дјетета.

Извори верификације: Закон о предшколском/основном/средњем одгоју и образовању свих нивоа свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

1.3 Успостављена правила за прилагођен превоз.

¹⁶У РС је уписно подручје Република Српска, али само за мали број дјеце која због тежине сметњи које имају бивају уписана у школе за дјецу са сметњама у развоју с подручја Републике Српске. Сва остала дјеца би требала да буду уписана у предшколске и школске установе најближе мјесту становања.

1.3.1. Постотак дјеце која користе (прилагођен) превоз.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, педагошки стандарди, Извјештаји надлежних министарства.

1.4 Успостављена правила за осигурање информацијско-комуникацијских помагала за ученике у складу са њиховим потребама, како би се обезбједила приступачност наставних материјала, комуникација са околином, учешће у раду, настава на даљину и сл.

1.4.1. Спецификација информационо-комуникацијских помагала за сваки тип инвалидитета и одгојно-образовних потреба.

Извори верификације: Педагошки стандарди и нормативи.

1.4.2. Смјернице за обезбјеђивање приступачности наставних материјала.

Извори верификације: Педагошки стандарди и нормативи.

1.5 Прописана обавеза планирања и обезбјеђивање приступачности свих нивоа одгојно-образовних институција.

1.5.1. Нови одгојно-образовни објекти пројектирани и изграђени по принципу универзалног дизајна кроз стандарде приступачности.

Извори верификације: Педагошки стандарди и нормативи, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

1.5.2. За постојеће објекте је одређен временски оквир за адаптацију како би се испунили услови у складу с Општим коментаром бр. 2 и важећим подзаконским актима о грађењу приступачног окружења¹⁷.

Извори верификације: Педагошки стандарди и нормативи, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

УСЛОВ 2

Смјернице државног/ентитетског/кантоналног/Брчко дистрикт курикулума у потпуности регулирају образовну инклузију сваког ученика.

2.1 Успостављена правила за флексибилност курикулума како би се одговорило на образовне потребе свих ученика, укључујући и оних с инвалидитетом.

Извори верификације: Правилник о одгоју и образовању, исходи учења, НПП и курикулуми, ИОП, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

2.2 Успостављена правила за успостављање курикулума који је повезан са стварним животним потребама ученика, а не само с академским учењем.

Извори верификације: НПП и курикулуми, ИОП, Правилник о “инклузивном образовању” или други правилници из области инклузије.

¹⁷Уредба о просторним стандардима урбанисти-чко-техничким условима и нормативима за спречавање стварање архитектонско-урбанисти-чких препрека за лица с умањеним тјелесним могућностима (“Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 5 / 00,48 / 09), Правилник о условима за планирање и пројектовање објеката за несметано кретање дјеце и лица са смањеним физичким способностима (“Службени гласник РС”, бр.44/11).

УСЛОВ 3

Државни/ентитетски/кантонални/Брчко дистрикт системи процјене знања у потпуности слиједе принципе инклузивне процјене и не представљају препреку учешћу у учењу и активностима.

3.1 Успостављена правила за оцјењивање широког спектра исхода учења.

3.1.1. Дјеца с инвалидитетом укључена у процјене знања на нивоу државе.
Извори верификације: Међународни програми истраживања и тестирања (PISA, TIMSS, PIRS), извјештаји министарства или другог надлежног органа које организује ове процјене знања, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

3.2 Успостављена правила за процјену која укључују и потичу успјех свих ученика, те јасно дефинисана правила за оцјењивање дјеце с инвалидитетом у складу са њиховим образовним планом и индивидуалним приступом.

Извори верификације: Правилник о оцјењивању.

3.2.1. Сваки ученик, укључујући и ученика с инвалидитетом, уз образовну исправу о завршеном нивоу образовања добија и додаток који описује његова/њена постигнућа и компетенције.

Извори верификације: Правилник о одгоју и образовању (опис ученичких постигнућа), свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

3.3 Успостављена правила за низ процјена које се користе да би се омогућило свим ученицима да покажу своје вјештине.

3.3.1. Врсте процјене знања одговарају потребама и могућностима ученика.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, Правилник о инклузивном образовању, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

3.3.2. Обезбјеђена подршка за вријеме провјере знања у сврху бољег разумијевања.

Извори верификације: Правилници о одгоју и образовању, извјештаји педагошких завода, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

УСЛОВ 4

Идентификација опсега подршке у складу са потребама и начини процјене у потпуности промовирају и подржавају инклузију (учешће у процјени, планирању, одгојно-образовном процесу, те предшколским/ школским активностима).

4.1 Процедуре су недискриминирајуће и засноване су на приступима добре праксе.

4.1.1. Почетна идентификација потреба дјеце се спроводи холистички и има у

- виду примарно потребе и интересовања дјетета те процјену функционалних способности.
- Извори верификације:** Правилник о одгоју и образовању, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.
- 4.1.2. Планирање индивидуалних развојних мапа које укључују сарадњу с родитељима/старатељима.
- Извори верификације:** Правилник о одгоју и образовању, Правилник о садржају и начину вођења педагошке документације и евиденције, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.
- 4.1.3. Дјеца су укључена у планирање властитих образовних циљева по принципу особно усмјереног приступа у планирању.
- Извори верификације:** Правилник о одгоју и образовању, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.
- 4.2 Наставници користе одговарајући спектар инструмената за процјену својих стратегија подучавања, укључујући и самопроцјену.
- 4.2.1. Програми оспособљавања за самостални рад у одгојно-образовним установама укључују садржаје и развој компетенција у примјени одговарајућег спектра инструмената.
- Извори верификације:** Правилник о начину и условима полагања стручних испита.
- 4.2.2. Планови професионалног усавршавања одговарају потребама радног мјеста.
- Извори верификације:** Правилник о стручном усавршавању, оцјењивању и напредовању наставника, Урађен Каталог програма обуке.
- 4.2.3. Наставници учествују у процесу професионалног усавршавања, те рефлектирају праксу примјене одговарајућих спектра инструмената.
- Извори верификације:** Правилник о праћењу рада наставника, Извјештаји надлежних министарстава/педагошких завода, извјештаји одгојно-образовних установа.
- 4.3 Дјеца су укључена у школске ваннаставне активности у складу с исказаним интересирањима која задовољавају њихове потребе и доприносе развоју вјештина, ставова и знања.
- 4.3.1. Број дјеце која су укључена у ваннаставне активности.
- Извори верификације:** Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, извјештај о раду школа, извјештај министарства образовања/просвјете/педагошких завода.
- 4.3.2. Школске активности се не наплаћују да би биле свима доступне.
- Извори верификације:** Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, правилник о одгоју и образовању, извјештаји институције Омбудсмена за људска права Босне и Херцеговине, Омбудсмена за

дјецу РС, специјални извјештаји Омбудсмена Босне и Херцеговине и Омбудсмана за дјецу РС, препоруке по појединачним жалбама (које се издају у циљу отклањања утврђених кршења), извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

4.4 Признаје се вриједност вршњачкој групи у учењу, изградњи позитивних односа, пријатељства и прихватања.

4.4.1. Вршњаци су укључени у програме међусобне подршке с посебним фокусом на вршњаке који су у ризику од социјалне искључености.

Извори верификације: Правилник о инклузивном одгоју и образовању, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

4.5 Дјеца с инвалидитетом добијају подршку у процесу транзиције из једног одгојно-образовног нивоа у други уз обезбјеђивање разумног прилагођавања и једнакости у поступку оцјењивања и испитивања као потврде њихових способности и постигнућа на равноправном основу с другима.

4.5.1. Транзицијски планови креирани за дјецу с инвалидитетом.

Извори верификације: Правилник о инклузивном одгоју и образовању, извјештаји одгојно образовних институција, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

4.6 Број дјеце која бораве у институцијама за дуготрајно збрињавање лица с инвалидитетом којима је омогућен приступ инклузивном образовању кроз њихово повезивање с инклузивним институцијама у заједници.

4.6.1. Постотак дјеце која бораве у институцијама која су укључена у редован одгојно-образовни процес.

Извори верификације: министарство образовања/просвјете/одјел за образовање, министарство рада и социјалне политике/министарство социјалне заштите, извјештаји одгојно-образовних установа, свједочанства родитеља/старатеља/ученика.

4.7 Елиминирана искљученост особа с инвалидитетом из стандардних квантитативних и квалитативних механизма прикупљања података, укључујући одбијање родитеља да призна постојање инвалидитета дјетета, недостатак родног листа или невидљивости унутар институција.

Извори верификације: Извјештаји који садрже податке о броју дјеце уписане у предшколске и школске установе разврстане по основу рода, инвалидитета, социјалног статуса итд.

4.7.1 Подаци се прикупљају у сарадњи с породицима, домовима здравља, педијатријским клиникама, породичним савјетовалиштима, центрима за рани раст и развој, центрима за социјални рад и другим организацијама.

Извори верификације: Завод за јавно здравство, Извјештаји одгојно-образовних установа о упису, Извјештаји Одјељења за друштвене дјелатности/општине.

ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАЋЕЊЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У ОБЛАСТИ ФИНАНСИРАЊА

Дефиниција квалитете према норми ИСО 9000: “Квалитета је степен до којег скуп својствених карактеристика испуњава захтјеве”.

Квалитет финансирања инклузивног образовања је степен до кога финансирање образовања обезбјеђује **право сваког ученика на инклузивне и правичне прилике** у складу са принципима УН конвенције о правима дјетета (UNCRC) и УН Конвенције о правима особа с инвалидитетом (UNCRPD).

У суштини, појам квалитет финансирања треба да се схвати у смислу обезбјеђивања систематског финансијског **приступа у обезбјеђењу и доступности буџетских средстава**, како би се обезбједило право сваког ученика на правичне прилике у образовању у складу с принципима људских права и свих релевантних међународних упутстава о правичности, недискриминацији и друштву једнаких могућности.

У креирању финансијског оквира и буџетских издвајања за инклузивно образовање потребно је **увођење издвојеног кода или буџетске ставке** која потврђује постојање и висину издвајања, а информације о томе морају да буду јасне, тачне, објективне, важеће и лако доступне свим странама заинтересованим за инклузивно образовање.

УСЛОВ 1

Буџет министарства образовања у потпуности подржава финансирање инклузивног образовања на свим нивоима (предшколско, основно, средње, високошколско).

1.1 Надлежне образовне власти су у редовне годишње буџете укључиле буџетску ставку намијењену финансирању имплементације инклузивног образовања.

1.1.1. Направљен план интеграције финансирања из буџета и из донаторских пројеката у области инклузивног образовања с нагласком за дјецу с инвалидитетом.

Извори верификације: Буџети свих нивоа одгоја и образовања.

1.2 Буџетско издвајање усмјерено на инклузивно образовање покрива финансирање све потребне подршке за одвијање наставног процеса у који су укључени и ученици с инвалидитетом како би се задовољио принцип једнаких могућности и равноправности учешћа у процесу образовања.

1.2.1. Финансирање за приступ инклузивном образовању за све ученике обезбјеђују надлежне образовне власти.

Извори верификације: Буџети надлежних институција (Влада), буџети свих нивоа образовања.

1.2.2. Буџетско издвајање намијењено за инклузивно образовање обавезно укључује, али се не ограничава, на покривање трошкова приступачности информација и комуникације, превоза дјеце с инвалидитетом, те разумна прилагођавања и стручне подршке у настави.

Извори верификације: Буџети надлежних институција (Влада), општина, буџети свих нивоа образовања.

1.3 Буџетско издвајање намијењено за унапређење знања будућег наставног особља као и усавршавање знања постојећег.

1.3.1. Финансирање стручног усавршавања наставног особља и стручних сарадника обезбјеђују надлежне образовне власти.

Извори верификације: Буџети свих нивоа образовања.

УСЛОВ 2

Финансирање инклузивног образовања с нагласком на дјецу с инвалидитетом се заснива на образовним потребама ученика.

2.1 Финансирање се планира на основу прикупљених података о броју дјеце/ученика с инвалидитетом, те идентификацији потребних прилагођавања и пратећих услуга како би се задовољиле њихове потребе.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, буџети, буџети свих нивоа образовања.

2.2 Одговарајуће финансирање је додијељено за идентификацију потреба и одговарајуће услуге за прелазак ученика с инвалидитетом између различитих етапа образовања (од предшколског образовања до основне, од основне до средње школе, те од средње до универзитета), како би се подржала транзиција из једне фазе у другу.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању свих нивоа, буџети свих нивоа образовања, извјештаји одгојно-образовних установа.

2.3 Одгојно-образовне установе развијају пројекте усмјерене развоју инклузивног образовања с фокусом на особе с инвалидитетом.

Извори верификације: извјештаји државних, ентитетских, кантоналних министарстава образовања, извјештаји министарстава за социјални рад и политику, министарстава здравства, извјештаји одгојно-образовних установа.

УСЛОВ 3

Закони о финансирању у потпуности воде ка флексибилном, ефективном и успјешном одговору на потребе сваког дјетета.

3.1 Начин финансирања заснован је на улазним подацима/потребама које директно повезују финансирање потребних ресурса.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању на свим нивоима, буџети.

3.2 Професионалци, родитељи/старатељи и грађани разумију правила и процедуре које се односе на тражење и алокацију ресурса.

Извори верификације: Закон о буџету, свједочанства родитеља/старатеља/ученика и наставног особља у школама.

3.3 Ресурсима се може лако управљати са локалног нивоа/школе (уз одговарајуће централизовано надгледање како би се избјегло непотребно преклапање).

Извори верификације: Закон о буџету, извјештаји и анализе министарства образовање/просвјете, извјештаји одгојно-образовних установа.

3.4 Средства из буџета се на вријеме распоређују за све нивое образовања.

Извори верификације: Одлука о усвајању буџета.

3.5 Образовне власти креирају план поновне расподјеле средстава у случају остварених уштеда по било којем основу за потребе инклузивног образовања.

Извори верификације: Ребаланс буџета.

3.6 Надлежне образовне власти редовно усаглашавају финансирање инклузивног образовања са обавезом обезбјеђења прогресивне реализације кроз обезбјеђивање и побољшање квалитете инклузивног образовања.

Извори верификације: Извјештај и анализа повећања издвајања, ребаланс буџета.

УСЛОВ 4

Буџет за инклузивно образовање укључује и суфинансирање подршке одговарајућих услуга и потребне међусекторске сарадње.

4.1 Постоје намјенска издвајања из буџета која обезбјеђују ресурсе за учење, примјену асистивне технологије и других наставних средстава и помагала потребних за индивидуализовани приступ учењу и подучавању, промовишући тиме независност и аутономију ученика.

Извори верификације: Буџети министарстава образовања и других релевантних министарстава са којима је потписана међусекторска сарадња.

4.2 Постоје намјенска издвајања у циљу обезбјеђења доступности и кориштења школског простора без баријера.

Извори верификације: извјештај министарства, извјештај школа, буџети других релевантних министарстава са којима је потписана међусекторска сарадња.

- 43 Постоје јасна упутства школама о механизмима финансирања инклузивног образовања у циљу повећања капацитета школских заједница да одговоре на различите потребе и пруже подршку ученицима.

Извори верификације: Правилник о одгоју и образовању.

- 44 Кроз међусекторску сарадњу обезбјеђено финансирање квалитетних сервиса за подршку са одговарајућим нивоима стручности професионалаца у области инклузивног образовања.

Извори верификације: Закони о одгоју/васпитању и образовању свих нивоа, правилници, буџет (буџетска линија), буџети других релевантних министарстава са којима је потписана међусекторска сарадња.

- 45 Буџетска издвајања интегрирају међусекторску повезаност и сарадњу (здравство, социјална заштита, просторно уређење и грађење, локални ниво власти, ООСИ, стручне и друге организације).

Извори верификације: Државни, ентитетски, кантонални буџети, буџет општине, буџет града.

- 46 Алоцирано финансирање потребно за активности професионалног увезивања (психолози, доктори, наставници, социјални радници).

Извори верификације: државни, ентитетски, кантонални буџети, буџет општине, града.

- 47 Одређен финансијски оквир за истраживања, прикупљања података, анализу и израду приједлога о политикама, плановима и програмима у складу с чланом 31. Конвенције о правима особа с инвалидитетом за унапређење инклузивног образовања.

Извори верификације: буџети свих нивоа образовања.

УСЛОВ 5

Транспарентност финансирања

Континуирано праћење и периодична ревизија програма финансирања

- 5.1 Образовне власти континуирано прате финансијска издвајања за инклузивно образовање на свим нивоима образовања.

- 5.1.1. Резултати улагања у инклузивно образовање на свим нивоима одгоја/васпитања и образовања редовно надгледани и процјењивани.

Извори верификације: Финансијски извјештаји Министарстава образовања/просвете, Одјељења за образовање, Министарстава финансија.

5.2 Успостављени механизми за ревизију програма финансирања инклузивног образовања.

Извори верификације: Владе, Министарства образовања/просвјете, Одјељења за образовање, Министарства финансија.

Извјештавање о финансијском издвајању и оствареним постигнућима

5.3 Постоје механизми за системско прикупљање података о издацима.

Извори верификације: Закон о буџету, извјештаји Министарства образовања/просвјете, Одјељења за образовање.

5.4 Надлежне образовне власти праве cjеловите извјештаје о реализацији плана финансирања инклузивног образовања.

Извори верификације: Финансијски извјештаји Министарства образовања/просвјете, Одјељења за образовање и министарстава финансија.

5.5 Сви нивои образовања имају обавезу редовног извјештавања министарства о утрошку средстава примљених за имплементацију инклузивног образовања.

Извори верификације: Финансијски извјештаји Министарства образовања/просвјете, Одјељење за образовање.

5.6 Извјештаји морају да буду јасни, јавно објављени и доступни свим заинтересованим странама.

Извори верификације: веб-странице Министарстава и други штампани материјали.

#ProbudiSe